

ISBN 978-973-1941-89-9

Ciprian Iulian Toroczkai

MISIUNEA BISERICII ORTODOXE, IERI ȘI AZI

Agnos Sibiu - 2019

Cuprins

Prefață	5
Considerații preliminare	8
Misiunea creștină în Bizanț	14
Misiunea Bisericii Ortodoxe Ruse	24
Misiunea ortodoxă și diaspora	31
Ortodoxia și comunismul	42
Profil de teolog misionar ortodox în secolul al XX-lea: Pr. Ion Bria	49
Profil de teolog misionar ortodox contemporan: arhiepiscopul Anastasios Yannoulatos	58
Trăsăturile caracteristice ale misiunii ortodoxe	69
Teme fundamentale ale teologiei misionare ortodoxe	80
Liturghia, izvor și criteriu al misiunii ortodoxe	87
Parohia, rolul preoților și laicilor în misiune	94
Misiunea Bisericii azi: raportul între teologie și cultură	103

Raportul între Biserică și stat, în perspectivă misionară 114

Misiunea ortodoxă azi: provocări și limite 120

Misiunea Bisericii Ortodoxe și provocările sale interne 163

Misiunea Bisericii Ortodoxe, ieri și astăzi. Reflecții finale 229

Bibliografie selectivă 240

Una dintre cele mai cunoscute – și în același timp controversate – sintagme este cea de „cezaro-papism”, atribuită modului în Biserică Ortodoxă a subzistat în Imperiul bizantin timp de peste un mileniu. Istoricul Hans-Georg Beck amintește în acest sens de „un raport ambivalent instabil între ceea ce se numește stat în general, pe de o parte, și, pe de alta, cerințele și pretențiile clericale”, rezultatul fiind un fel de interdependență între cele părți. O posibilă formulare ar fi cea de „Ortodoxie politică”, care își are originile în raportul dintre Biserică și imperiu ce începuse să se contureze odată cu epoca lui Constantin cel Mare (H.-G. Beck 2012:34-35).

Această opinie îi este proprie și unui cunoscut patrolog rus, Pr. Georges V. Florovsky. Faptul că împărații erau într-adevăr conducătorii *Commonwealth*-ului creștin, inclusiv în chestiuni religioase, dar niciodată deasupra Bisericii, îl face pe acest teolog ortodox să respingă categoric acuza de „Cezaropapism” adusă sistemului bizantin Biserică-Stat. Ter-

menul este caracterizat ca o „curată confuzie”, ca un „anacronism afectat”. Chiar dacă Biserică a fost „obligată” să intre în alianță cu Imperiul datorită unei duble presiuni, a vocației sale misionare și a logicii tradiționale a Imperiului, ea nu a fost prin aceasta redusă la statutul de „departament liturgic al Imperiului”. Drept urmare, acest *Christian Commonwealth* a însemnat deopotrivă o „viziune glorioasă”, o „realizare memorabilă și măreață”, dar și o „realizare amenințătoare și ambiguă”, iar, în cele din urmă, Bizanțul s-a prăbusit ca un Imperiu Creștin, sub poarta pretenției sale uriașe (G. Florovsky; D. Obolensky).

Ne oprim, deocamdată, cu reflecțiile asupra poziției pe care a avut-o Biserică în Imperiul bizantin. De reținut este că, privită retrospectiv, această lungă perioadă a fost una de maximă înflorire a activității misionare în ceea ce privește creștinismul ortodox. Și nu este defel vorba de o simplă întâmplare: cu referire la ceea ce înseamnă „moștenirea bizantină”, Pr. John Meyendorff sublinia ideea că Părinții greci au adoptat din filosofia elenă orice a fost compatibil cu Revelația creștină, și în același timp, el respingea posibilitatea unei fuziuni între creștinism și filosofia greacă ca un nou curent filosofic. Gândirea patristică

a rămas fundamental biblică, căci Părinții au avut o metodă constructivă de abordare a problematicii, evitând închiderea învățăturii creștine în sistemele filosofice elene. La fel de important, este scopul preponderent misionar al Părinților: „Utilizarea conceptelor și a terminologiei grecești a fost un mijloc inevitabil de comunicare și un pas necesar în a face relevantă Evanghelia creștină unei lumi în care ea a apărut și în care a trebuit să se răspândească. Dar, terminologia trinitară a Părinților capadocieni și aplicarea ei ulterioară la hristologie în perioada calcedoniană și cea post-calcedoniană arată clar că astfel de concepte ca *ousia*, *hypostasis* sau *physis* dobândesc un sens cu totul nou când sunt folosite în afara contextului sistemului platonic sau aristotelic în care s-au născut” (J. Meyendorff 1996:36).

În opinia lui J. Meyendorff rolul predominant al Bizanțului în politică și teologie s-a centrat pe noțiunea sintetică, „catholică”, a „Marii Biserici” din Constantinopol – sinteză între creștinismul pre-constantinian, evoluția liturgică (mai ales a aşa-zisului ritual „de cathedrală”) și monahism. Aceasta a avut deopotrivă un rol estetic – fiind timp de secole cel mai mareț edificiu al creștinismului – și misionar; ambele elemente au și convers în încrătinarea rușilor. De altfel, influența „Marii Biserici”

s-a făcut resimțită nu doar în cazul convertirii „barbarilor”, ci și asupra altor comunități creștine (în secolele VI-VIII, în cazul ocupării Italiei de către bizantini, asupra iacobitilor sirieni sau asupra Armeniei) (*Ibid.* p. 154 §.u.).

Activitatea misionară a explodat odată ce Biserica bizantină a ajuns sub aripa protecțoare a lui Constantin cel Mare. Totuși, datele despre convertirile masive sunt destul de reduse (și, trebuie acceptat, oportunismul politic e foarte posibil să fi jucat aici un rol destul de important). Consolidarea creștinismului în imperiu a fost secondată și de înmulțirea informațiilor despre activitatea misionară în afara granițelor în perioada post-constantiniană. „Atractivitatea imperiului și a apartenenței la el, presiunile politice și dorința de a se atașa «oikumenei» au fost suficiente pentru a determina triburi și populații întregi să se convertească – în orice caz pe regii și pe căpeteniile lor” (H.-G. Beck 2012:114 și 117). Iată câteva exemple: Chiril de Scytopolis, în a sa *Vita Euthymii*, amintește de o căpetenie saracină care, nevoind să ia parte la persecuțiile contra creștinilor declanșată de perși, se mută pe teritoriul bizantin, primește titlul de „*phylarchos*”, și, prin intermediul lui Eftimie, ajunge să se convertească la creștinism, împreună cu tribul său. În perioada împăraților Iustin

și Iustinian are loc convertirea lui Grepes, prințul herulilor, și a lui Grod, al hunilor, iar în 522 a lui Tzath, regele din Lazica (Kolchis), gest prin care se consolida influența bizantină la granița persană. În sudul Arabiei, se înregistrează o activitate misionară mai puțin fructuoasă la himyariți, unde influența iudaică era prea puternică. Dimpotrivă, mai mult succes regăsim în Etiopia: Frumentios are aici un rol important în sec. al IV-lea, iar în secolele următoare creștinismul se consolidează și prin trimiterea altor misionari din Biserica monofizită a Alexandriei. Apoi, complicată este istoria încreștinării Nubiei, căci abia în 535 a putut fi distrus templul lui Isis din insula Philae de pe Nil. Intervenția energetică a unor bazilei a făcut ca, treptat, opoziția contra creștinismului să dispară în regatele nubiene. Totuși, ar fi o greșală să se credă că activitatea misionară în Bizanț a depins exclusiv de autoritatea de stat. Pe teritoriul actualului Sudan, într-un alt regat nubian, Alodia, s-a întreprins o misiune de către preotul Longinos la rugămîntea rege-lui de aici, fără nicio inițiativă sau mijlocire oficială din Bizanț (*Ibid.* p. 118-120).

Istoria misionară bizantină cunoaște apogeul în sec. al IX-lea și al X-lea, când Biserica Ortodoxă atrage sub influență sa cea mai ma-

MISIUNEA BISERICII ORTODOXE, IERI ȘI AZI

re parte a lumii slave (G. Petruțar 2013:82-83). De altfel, misiunea în Croația începuse încă din sec. al VII-lea, în concurență cu cea exercitată de Biserica latină. În ceea ce-i privește pe sârbi, principalele de Raška, Mutimir, a cerut de la victoriosul Vasile I să trimită misionari din Bizanț (deși, în sec. al XI-lea, teritoriile sârbești au trecut sub jurisdicția papei, însă nu definitiv).

Fiind legată în special de numele sfintilor Chiril (826-869) și Metodiu (815-844), această perioadă a cunoscut o remarcabilă activitate misionară care a avut, în opinia arhiep. Anastasios Yannoulatos, următoarele principii de bază: crearea unei comunități euharistice locale autentice prin traducerea Sfintei Scripturi, a textelor liturgice și a scrierilor Părintilor (inculturație); ridicarea de lăcașuri de cult; în fine, preocuparea pentru viața ascetico-mistică, care însă nu a coincis cu un dezinteres față de problemele sociale și culturale ale vieții. Transferându-și propria experiență politică, artistică, economică și culturală, Bizanțul a contribuit la dezvoltarea conștiinței de sine a tinerelor națiuni și la dezvoltarea culturii lor specifice. Înținând cont de faptul că lucrarea misionară în Bizanț nu a fost apanajul exclusiv al unor „specialiști”, ci a privit un cerc foarte larg de oameni (episcopi, preoți, monahi,

împărați, prinți și prințese, diplomați, ofițeri, soldați, negustori, marinari, emigranți, călători și chiar prizonieri), înțelegem adevărul rostit de istoricul Charles Diehl: „Activitatea misionară a fost una dintre gloriile Bizanțului” (Yannoulatos 2010:193-195).

Succesul cel mai remarcabil al activității misionare bizantine este, indiscutabil, legat de încreștinarea rușilor. Creștinarea oficială a acestora, unificată statal de principii scandinavi în jurul Novgorodului și Kievului, are loc prin botezul ortodox al principelui sfânt Vladimir în anul 988, din rațiuni politice și estetice: frumusețea cerească a Liturghiei de la Sfânta Sofia din Constantinopol i-a făcut pe trimișii săi să refuze catolicismul latin polon sau iudaismul hazar. Nu înseamnă însă că în Rusia creștinismul nu pătrunse mai devreme. Trebuie amintit aici botezul sfintei prințese Olga, bunica principelui Vladimir, în 955, ca și pătrunderea misionarilor bizanți, din secolul al IX-lea, cei ce au pregătit terenul pentru instaurarea creștinismului ca religie de stat în principatul Kievului. Din vreme Sfintilor Chiril și Metodiu traducerea Bibliei și a cărților liturgice în slavă ajunsese în uzul bulgarilor și al slavilor din Moravia, fiind apoi preluată și de ruși. Dialectul slav din cartierele Tesalonicanului – pe care frații

MISIUNEA BISERICII ORTODOXE, IERI ȘI AZI

Chiril și Metodiu îl utilizaseră în traducerile lor – a devenit astfel „slavona bisericească”, limba liturgică prin care a pătruns în Rusia moștenirea bizantină (J. Meyendorff 1996:87). „Liturgismul și ascetismul, cultul și monahismul, alături de susținerea spirituală necondiționată a statului și operei lui de centralizare și expansiune, sunt elemente tipice pentru Biserica Ortodoxă bizantină și ele vor deveni în scurt timp trăsături caracteristice și pentru creștinismul rus” (I. I. Ică jr. 2002:6).

Poate ar trebui să mai menționăm, chiar și fugitiv, alte teritorii misionare în care au pătruns și activat misionarii din Bizanț: la cazari, în sec. al IX-lea, la lazi, la absagi sau la alanii din nordul Caucazului. Puțini mai știu astăzi că începurile încreștinării ungurilor s-a făcut nu sub semnul Romei, ci al Bizanțului. Întâlnim soli unguri ce se botează în jurul anului 948 la Constantinopol, iar patriarhul Teofilact le hirotonește chiar și un episcop. Totuși, Ștefan cel Sfânt (1000-1038) primește coroana de la Roma, fără însă ca acest gest să ducă imediat la ruperea relațiilor cu Răsăritul creștin (Tibor Imrenyi 2013).

În concluzie, de-a lungul existenței sale milenare, ortodoxia bizantină a fost preocupată de răspândirea credinței creștine, atât la

Respectării care se găseau între granițele sale sau la triburile păgâne care invadau imperiul, cât și la popoarele aflate în vecinătatea sa. Din punct de vedere al intensității zelului misionar, pot fi identificate două perioade de mare avânt: din secolul al IV-lea până în secolul al VI-lea, culminând cu timpul domniei lui Iustinian, și perioada dintre secolele al IX-lea și al XI-lea, sub dinastia macedoniană. Dintre principiile caracteristice pe care le urmărea activitatea misionară bizantină amintim selectiv: 1) *predicarea Evangheliei*, nu ca proclamare a unor principii sau adevăruri etice, ci ca început al transfigurării inaugurate de „lumina Evangheliei slavei lui Hristos” (2 Cor. 4, 4). Este o lucrare sinergică între harul Duhului Sfânt și participarea personală la această salvare. Adjectivul „personal” nu înseamnă însă o lucrare strict individuală; dimpotrivă, implică în mod necesar comunitatea de credință, Biserica, adică prezența unei noi creații harice care se constituie prin intermediul Tainelor. 2) *Stabilirea de „Biserici locale”*. În acord cu teologia și tradiția ortodoxă, Biserica este chemată să slăvească pe Dumnezeu în fiecare țară cu propria ei voce. Înseamnă că în activitatea misionară trebuie să existe respect sincer față de identitatea fiecărui popor: limbă și obiceiuri specifice. Sfințirea trăsăturilor caracteristice

MISIUNEA BISERICII ORTODOXE, IERI ȘI AZI

fiecărui neam înseamnă dezvoltarea propriei voci dar și însumarea lor – nu în sens monolic, uniform – într-un imn doxologic comun. 3) *Incorporarea în Hristos*, care nu trebuie să fie înțeleasă ca „fugă mistică din lume”, ci ca punctul de plecare al unei participări active la lucrarea lui Dumnezeu: „doxologia celui mântuit trebuie să aibă ecou dincolo de limitele propriei comunități și să umple întreg universul”. A trăi în perioada intermedieră a lui „nu încă” (1 In. 3, 2) înseamnă a anticipa vremurile eshatologice (1 Pt. 4, 13 și 5, 4); este o anticipare care nu are nimic de-a face cu pasivitatea socială ce caracterizează anumite tendințe pietiste; dimpotrivă, este o anticipare dinamică, căci împlinirea timpurilor eshatologice reclamă participarea noastră. 4) În ceea ce privește motivul misiunii, „moștenirea bizantină” evidențiază *necesitatea internă a misiunii* pentru fiecare credincios în parte și pentru întreaga Biserică. Pentru fiecare creștin participarea la misiune este deci o poruncă existențială ce se extinde însă asupra întregii comunități eclesiale, căci Biserica nu este doar „încorporată în”, ci este „Trupul lui Hristos” (Efes. 1, 23). O Biserică fără misiune este o contradicție în termeni. Biserica a fost trimisă, la fel ca Hristos (Lc. 4, 18, In. 17, 18), să continue lucrarea Sa (Yannoulatos 2010:50-54).